

УДК 37.025.2

Мойсеєнко Світлана Миколаївна
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ,
Україна

ДО ПОНЯТТЯ РЕФЛЕКСІЇ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена поняттю рефлексії у філософії та педагогіці. Обговорюються проблеми професійного відображення, теоретичні та практичні питання рефлексивного мислення. Розглянуто роль рефлексії в сучасному освітньому процесі на прикладі навчання іноземній мові.

Ключові слова: рефлексія, особистісна рефлексія, інтелектуальна рефлексія, рефлексивне (критичне) мислення, комунікація, конфліктна ситуація, самоорганізуюча система

Moiseienko Svitlana Mykolaivna
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPT OF REFLECTION IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

Abstraction. The article is dedicated to the concept of reflection in philosophy and pedagogy. The problems of professional reflection and theoretical and practical questions of reflexive thinking are discussed. The role of reflection in the modern educational process on the example of teaching a foreign language is considered.

Keywords: reflection, personal reflection, intellectual reflection, reflexive (critical) thinking, communication; conflict situation; self-organizing system.

Мойсеєнко Светлана Николаевна
Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского», Киев,
Украина

ПОНЯТИЕ РЕФЛЕКСИИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Статья посвящена понятию рефлексии в философии и педагогике. Обсуждаются проблемы профессионального отображения, теоретические и практические вопросы рефлексивного мышления. Рассмотрена роль рефлексии в современном образовательном процессе на примере обучения иностранному языку.

Ключевые слова: рефлексия, личностная рефлексия, интеллектуальная рефлексия, рефлексивное (критическое) мышление, коммуникация, конфликтная ситуация, самоорганизующаяся система.

Дана стаття присвячена актуальній проблемі рефлексії в педагогічній діяльності та питанням навчання рефлексивного мислення.

Рефлексія (від латинського reflexio – «звернення назад») – поняття, що виникло в філософії і означає процес осмислення людини того, що відбувалося в її власній свідомості. Ю.М. Романенко визначає рефлексію як «істотну і принципову дію розуму щодо повернення до себе самого завдяки відображенню від межі, яка пролягає між ним і світом в процесі пізнання. Рефлексуючи умови і результати пізнання зовнішнього світу, ... «розум приходить до внутрішнього самопізнання. Рефлексія є здатність розуму направляти і приводити себе в єдність в процесі взаємодії з різноманітним окремим речей» [1].

В даний час в рефлексії виділився напрям, відомий як саморефлексія науки, який передбачає визначення місця науки в житті суспільства, формулювання моральних принципів наукового дослідження. Три основних види рефлексії, що виділяються в сучасній філософії (елементарна рефлексія, наукова і філософська рефлексія), покликані аналізувати знання, їх межі та значення, критично осмислювати знання за допомогою методів і прийомів, що відносяться до даної області наукового знання, і роздумувати про феномени буття і мислення.

Варто зазначити, що в сучасній науці рефлексивний підхід перестав бути тільки філософським. Поняттям рефлексії послуговуються не лише у філософії

й психології, а й у педагогії, методології та інших дисциплінах і сферах теоретичної діяльності людини.

Існують різноманітні класифікації форм і видів рефлексії [2].

Спрямованість рефлексії, як процесу мислення, на особистість того, хто мислить, або ж на власне сам процес, дозволяє нам виокремити такі види рефлексії: інтелектуальну та особистісну.

Особистісна рефлексія – рефлексія власного «Я». Вона пов'язана з особистісним аспектом мислення людини, мотивами, здібностями й цілями. Особистісна рефлексія може розглядатися як засіб формування адекватної самооцінки, передумова самоконтролю, самовиховання й відіграє важливу роль при формуванні особистісного змісту навчальної діяльності, визначення свого місця у житті та самореалізації [3, с. 104]. Особистісна рефлексія стає головним засобом розвитку людини. Зазначимо, що змістовий план особистісної рефлексії достатньо широкий: той, хто навчається, аналізує навколишній світ, інших людей, самого себе. Він вивчає свої особистісні якості, свої відносини з оточуючими, свої можливості і домагання, свої сильні і слабкі сторони. При цьому він зіставляє переживання про себе в дитинстві з очікуваннями від себе в дорослому житті [4, с. 300].

Інтелектуальна рефлексія – це рефлексія підстав, передумов та факторів, які впливають на процес мислення. Головним чинником її розвитку є навчальна діяльність, в процесі якої той, хто навчається, досліджує підстави власних розумових дій в ситуації розв'язання навчальних завдань, а також виконання дій та їх оцінювання. Яскравий приклад інтелектуальної рефлексії – навчальна ситуація, коли в процесі розв'язання пізнавальної задачі студенти приходять до дуже важливого для них відкриття, але не можуть на першому етапі усвідомити, на основі яких принципів й процедур вони дійшли до нього. І якщо після цього розпочинається процес доведення, обґрунтування й аргументації висновків, отриманих на першому етапі шляхом інтуїції, розпочинається рефлексивна діяльність студентів.

Таким чином, інтелектуальна рефлексія пов'язана з умінням вчитися і включає в себе не тільки побудову умовиводів, узагальнень, аналогій, співставлення різних оцінок, розв'язання проблем, але й охоплює звернення мислення на ціннісні й аксіоматичні установки, які лежать в основі міркувань.

Основними умовами розвитку як особистісної, так й інтелектуальної рефлексії є створення інноваційного середовища, наявність проблемного поля, вільна й активна міжособистісна комунікація, опора на процедурні елементи рефлексії, дискусійність [5, с. 33–34].

Рефлексія в педагогічному процесі включає його учасників – викладача і студента.

Здатність до рефлексії є обов'язковим компонентом професіограми викладача, так як діяльність педагога відноситься до сфери міжособистісних відносин. Професійно важливим є вміння викладача осмислити внутрішню картину світу того, хто навчається, аналізувати свої дії в ситуації спілкування, планувати їх, передбачити їх ефект, змінювати ситуацію педагогічного спілкування таким чином, щоб студенти отримували стимул до розвитку. Рефлексивна дуга в свідомості викладача включає особистість студента, його переживання і дії, які здійснює по відношенню до нього викладач, а також ситуацію, в якій відбувається взаємодія. Інший бік рефлексії в діяльності викладача – відображення власного «Я» як суб'єкта професійної діяльності. Здатність викладача досліджувати, критично осмислити себе як професіонала базуються на рефлексивних властивостях свідомості і є запорукою професійного вдосконалення.

Професійна рефлексія дозволяє викладачеві зрозуміти не тільки причини своїх дій, а й те, як саме він досягає педагогічних цілей та визначити ефективність власних дій.

Розглянемо роль рефлексії в сучасному освітньому процесі на прикладі навчання іноземній мові. З ментора, який передає досвід попередніх поколінь, стійку суму знань, умінь і навичок, оволодівши якими, студенти були б в змозі здійснювати професійну діяльність впродовж всього її періоду, викладач

перетворився в медіатора, посередника між цілями і завданнями освіти і повноправним суб'єктом системи навчання – студентом. Особистісно орієнтований підхід у сучасній освіті, на наш погляд, передбачає рефлексію процесу навчання і його учасників. Професійна рефлексія – це не тільки врахування індивідуально-психологічних особливостей студента, але і глибокий самоаналіз індивідуальних особливостей викладача, його професійних якостей, які є визначальними при формулюванні стратегічних і тактичних цілей і завдань, розробці технології навчання.

Для ефективного викладання іноземної мови, метою і засобом якої є іншомовне спілкування, важлива особистість викладача, його знання психології, особиста чарівність, широкий кругозір, вміння залучити до процесу спілкування, створити оптимальні для нього умови, враховувати індивідуально-психологічні особливості, особистісні характеристики студентів – учасників спілкування, їх психологічну сполучуваність, стиль пізнавальної діяльності, мовні особливості особистості, вплив вербальних і невербальних компонентів психіки на оволодіння мовою, особливості мотивації і пам'яті, рівень розвитку абстрактного мислення. Таким чином, необхідно приділяти особливу увагу вивченню особистості того, хто навчається, його потребам і факторам, що впливають на успішність навчання.

На результативність навчання впливає склад групи. Кожен член групи має певний рівень володіння іноземною мовою, індивідуальний стиль її вивчення, мотивацію і ставлення до процесу навчання, причому всі перераховані вище фактори змінюються в процесі навчання, що викликає необхідність регулярного діагностування мотивації кожного студента і групи в цілому, формування усвідомлення важливості вивчення іноземної мови як мови професійного спілкування. Викладач, будучи учасником процесу навчання, повинен прагнути не просто задіяти свої комунікативні здібності, особистісні якості та індивідуальні особливості, але і, будучи професіоналом, має в результаті рефлексії власної діяльності формувати і розвивати професійні компетенції, необхідні для успішного здійснення своєї професійної діяльності.

Уміння викладача сформулювати проміжні і підсумкові цілі і завдання на кожному етапі навчання і вибрати підходи, методи і форми навчання, адекватні індивідуально-психологічним особливостям, особистим професійним цілям тих, хто навчається, цілям курсу іноземної мови в системі цілей підготовки фахівця залежить від здатності до постійної рефлексії, безперервного моніторингу процесу навчання і вміння грамотно варіювати методи, прийоми і засоби навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Романенко Ю.М. Понятие «рефлексии» и «спекуляции» в античной философии // Человек. Природа. Общество. Актуальные проблемы. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2000. – С. 3-12
2. Дегтярь А. Рефлексія як психолого-педагогічний феномен /А. Дегтярь //Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць/за загальною редакцією В. І. Сипченка. – Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2004. – Випуск ХХІІ. – С. 93–96.
3. Мельничук І. Становлення рефлексії у процесі організації навчально-виховного процесу в закладах освіти / І. Мельничук // Наукові записки. – Випуск 41. – Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – С. 102–106.
4. Желанова В. В. Генезис розвитку рефлексії та засоби її формування в молодших школярів / В. В. Желанова // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць (спецвипуск): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної парадигми освіти» – 17–18 травня 2007 року / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : Видавничий центр СДПУ, 2007. – С. 299–303.
5. Метаева В. А. Рефлексия: формирование нового типа мышления человека / В. А. Метаева // Человек и образование. – 2006. – № 6. – С. 32–34.